

İlham

Bireyin Ölümsüzlüğü

Bireyi ancak *ölüm* varsa tanımlamak mümkün, ölümün olmadığı yerde birey de yok.

İnsanlar doğsaydı ama ölmeseydi, birey üzerinden gelişmiş olan bütün bu fikirler yaşayamazdı. Bir karınca kolonisi gibi yaşırdık, herkes herkes için, kimse kimse için değil.

Eğer söyledikleri gibi bir gün biyolojik veya teknik olarak ölümü yenmek mümkün olacaksa, bireyin yokoluşuna da şahit olacağız demektir. İnsanlar tek bir aklın vecheleri haline dönüşecek ve sonunda varlıklarını öyle yitirecek demektir. Bunun nasıl bir *sonsuzluk* olduğunu görmek zor.

İnsanın ölümsüzlük hayalinin başka bir yokoluşa eş olması ironik.

Çarkları Psikolojiyle Yağlamak

Her psikoloji anlayışının bir *ideal insanı* var. Psikoloji anlayışı derken, dinî anlayışları da katıyorum. Bugünkü psikolojinin derdi bizi kapitalist düzenin *üretken* insanları haline getirmek. Başkalarına ve dolayısıyla *düzene* faydamız olduğu sürece varız.

Gerilik dedikleri, işte bununla alakalı. Birbirimizi farklı toplum ideallerinin, farklı ideal insanlarına göre ölçüyoruz ve pek beğenmiyoruz. Bir psikoloğun beni *daha mutlu* hale getirmeye çalışmasının temelinde de, dindar insanın günahlarını yontmaya çalışmasının temelinde de aynı saikler. Aradıkları idealin insanı olmamı istiyorlar, yoksa *deli* veya *imansız*.

Dini kınamak kolay. Ancak klasik psikoloji, hemen hemen aynı derecede *gayri-bilimsel* olduğu halde, din kadar kınanmıyor. Amacı *insanı tamir etmek* olan bir disiplinin, *neye göre?* sorusuna makul bir cevabı olmalı. Ancak psikolojide bu makul cevabın, *üretken insan üretmek* olduğunu sessizce geçmek daha kolay.

Birileri cennete hazırlamaya çalışırken, birileri de *dünya cennetine* hazırlıyor. Bu ikisi arasındaki farkın ne olduğunu sordüğümüzde, bize ilkine sadece *cahillerin* inanacağını söylüyorlar. İkincisine inananlar bilinçli insanlar. Bilinçli ama yine de tamir gerektiren, bu yüce medeni insanlar organizmasının mensubu olmaya (henüz) hak kazanamayan insanlar.

Dini tercih ediyorum. Belli bir dini de tercih ediyorum ama genel olarak kapitalizmin sunduğu dinsilere karşı, daha *doğal*, hani günümüzün modası ya, ottan çöpten ilaç yapıyorlar ve bunların nedense ilaç yapmayı herkesten çok bilen kimyacıların hiç aklına gelmediğini iddia ediyorlar da, *naturel* oluyor, ben de onun gibi adı din olan *naturel psikolojiyi* tercih ediyorum.

Kimyacıların aklına geldiği halde, belki *fazla pahalı* veya *fazla zaman alan* ilaçlar olabilir bunlar. Herkese *hakiki din* sunmak, belki de tüm düzeni bozacağı için pek istenmiyor. Herkese *hakiki ilaç* sunmak da, belki yeterince verimli olmayacağı için istenmiyor. İlaçlarını almaya günde beş dakikamı ayırmakla, üç saatimi ayırmak arasında bir fark var ve bu fark benzer şekilde, psikolojik anlayışlarda da mevcut. İnsanlara hayatlarını değiştirmelerini, makinenin çarkı olmamalarını söylemenin çıkar yolu yok, onlar çark olmazsa, psikolog da, ben de hayatımızı bugünkü gibi idame ettiremeyiz. Bunun yerine onlara *daha mutlu çarklar* olmalarını söylüyoruz. Hem çarklar mutlu, hem makine.

Bir sorun var tabii: Psikologların tavsiye ettiği insan modelinin sonu, insanlığın ortadan kalkması. Benim naçiz vücudum ve naçiz aklımın, on sene daha fazla yaşaması uğruna hepimizde mündemiç olan insanlığın ortadan kalkması. Çünkü malum, makine bizi daha çok yaşatmak üzerine kurulu ve ben de, biricik benliğimin üç gün daha fazla yaşaması konusunda onunla hemfikirim. Tüm sahnenin, dünya denen bu sahtelikler sahnesinin ve o sahneyi binlerce yılda inşa etmiş akıl ve kültürümüzün perdesinin yırtılması. Bunu başarinca nereye varacağız bilmiyorum. İnsanın, insanlığın sonunu getirmek uğruna, kendini emanet ettiği bu başından sonuna, büyük mekanizmanın dişlisi olma hayalinin sonu nereye varacak?

Gıcırdayan çarkları yağlamak onurlu bir iş midir? Yoksa makineyi bozmaya mı çalışmalıyız? Makine nereye gidiyor? Bu makine gitmek istediği yere ulaştığında, çarkların akıbeti ne olacak?

Ciddiyet Darboğazı

Modern zamanlar bize kendimizden başka hiçbir şeyi ciddiye almamayı öğütlüyor. Tabii bunu doğrudan ifade edecek kadar abullabut yapmıyor ama dinlediğimiz hikayeler ve gördüğümüz filmler ve duyduğumuz dedikodular bize *sadece kendini ciddiye al* diyor, *sadece kendini düşün*.

İçinde bireylerin değil, toplumların aktör olduğu kaç film gördünüz? Kötü adamların iyi adamlarla savaşmasını değil, yanlış değerler üreten toplumların, doğru değerler üreten toplumlarla mücadelesini hangi hikaye konu edinir? Bunları aktarması bildiğimiz edebiyat ve sinema dilinin dışına çıkmayı da gerektiriyor ve bu riski almak isteyen yok. Manasız bir risk zaten, *toplum* dediğin suçlaması kolay, ele geçmesi zor, anlaması imkansız bir kavram; onu bireylerin dertlerinden yola çıkıp anlatmaktan başka ne yapabilirsin?

Velakin bu *kendinden başkasını ciddiye almá* fısıltısı, bizi yalnızlaştırmaya ve değersizleştirmeye devam ediyor. Seth Godin, TED konuşmasında, zamanımızın

bir *email* zamanı değil, *me-mail* zamanı olduğunu, artık herkesin kendisinden konuşmak, kendisinden bahsetmek, nasıl yaşadığını herkese anlatmak istediğini söylüyordu. Sene 2003. Bugün sosyal medya denen ve insanlığın en fitnevî icadı olmaya aday zıkkımda, sevdiğimiz insanların sevmediğimiz yönlerine şahit olmaktan duygularımız nasır tutuyor.

Şarkılarımız bile *sevgilim ne güzelsin*'den, *seni ne çok seviyorum*'a inkılab etti ve insanın aşktan anladığı, sevgilide kaybolmaktan çok, *kendine ait bir takım güzel hisler*.

Onun için ciddiye aldıklarımızı çocukluğumuzdan seçiyoruz. İnsan ciddiyetsizliği zaman içinde, başkalarına bakarak, *onlar böyle yapıyorsa, ben de yaparım* diye öğreniyor. O sebeple insanlar çocukça bir takım işlere kafayı takıp, ömrü boyunca mesela futbolu ciddiye alıyor. Birazcık büyümeye meyyal olanlar, ciddiye aldıklarını daha gençlik yıllarından seçiyor. Nedir misal, siyaset. Bunun ele alınışı da hemen hemen futbol gibi ama en azından kurallar biraz daha esnek, olaylar her gün değişiyor, gerçeğe dair az da olsa gönderimler var. Ancak bunların hepsinde kendini bu boş kavramlara o derece bağlıyor ki, mesele yine *kendi bulunduğu tarafın* diğerlerinden üstünlüğü.

Peki neyi ciddiye almak lazım? Tabii ki *kendini*. (Haha!)

Ancak bu *kendi*, dar ve nefsi *kendi* değil çünkü öyle bir *kendi* aslında yok. Meselelenin özü de bu *ademiyyetin* getirdiği yalan dolan. İnsan sadece kendini ciddiye alıyorsa, hayatını çok büyük bir yalana bağlamış oluyor çünkü kendini meydana getiren maddi ve manevi unsurların hiçbirini kendine ait değil.

Diyecekler ki *şöyle irademiz, böyle imkanımız var, hayatımıza sahibiz*. Firavun'un iki adam çağırıp, birini öldürüp, diğerini yaşatması gibi bir irade bu. *Adamlar oraya nasıl geldi?, bu imkanlar elime nasıl geçti?* sorusunu düşünmek yerine, imkanlar üzerindeki sınırlı tasarrufundan, tüm dünyanın sahipliğine soyunan bir insan. Her biri kendi dünyasının Firavun'u olmaya çalışan ve kendini ancak gücüyle tanımlayan, güç için her şeyi yapacak bir insan ve gariptir, uğraştıkça gücü azalan, kendi dar çevresine ve sahte resimlerine hapsolan bir insan.

Bundan çıkış ise yine kendinin elinde. Alemleri kuşatan ilme kendini teslim ederek.

Doğru İnsan

Doğru insanı aramayı bırakıp, doğru insan olmaya çalışınca aradığım sevgiliyi buldum diye bir söz hatırlıyorum. Kimindi, hangi bağlamdaydı bilmiyorum. Ne kadar doğrudur, ondan da haberim yok.

Buna benzer bir yolu *doğru fikir* ararken uygulamaya çalışıyorum. İnsanlar arasında envai çeşit inanç, felsefe, din, fikir var. *Bunların hangisi doğru?* Hala mesaimin bir kısmını aramaya ayırırsam da doğru fikrin kendisini bulacağı doğru insan olmaya çalışmak daha önemli geliyor.

Biraz da *ilim* denen şehrin, *kesbi* tarafından çok *vehbi* tarafıyla ilgilenmekten. Düşüncelerimin *maliki* olduğum iddiasını bırakalı çok oluyor, kimsenin on dakika sonra ne düşüneceğini bilmediği bir dünyada yaşıyoruz. Doğru fikrin isabet edeceği doğru insan olmak için çalışmaktan fazlasına gerektiğine inanıyorum.¹

Birbirini yiyen iki insan (grubu) görürsem, hangisinin doğru olduğuna nasıl karar veririm? *Bu benim işim mi?* diye bakarım mesela veya *aralarında kanaat oluşturabileceğim bir fark var mı?* diye. Hayatımda hangisi bir değişiklik yapabilir? Hangisi benden ne istiyor?

İçimde bir tarafı diğerine tercih etmeme sebep olan bir kabul var mı? *Bu adamların hepsi böyle* dediğim bir durum? Bu kabulü nasıl yok edebilirim? Bu kabul neden kaynaklanıyor? Bu kabulü yok etmem gerekir mi?

Bu düşüncelerden hangisi beni hakikate yaklaştırır? Bu düşüncelerin hangisini beni hakikate yaklaştırma konusunda somut bir faydası olur? Hangisi beni daha iyi bir insan yapar?

Buna benzer sorular yardımıyla karar vermeye çalışıyorum. İnsanları dinleyecek kadar esneklik ve onları anlayacak kadar feraset. Doğru fikir beni adresimde bulabilsin diye bu ikisini büyütmeye çalışıyorum. Mektup gelir mi bilmem ama göndericiyi bilmeden yapabileceğim sadece bu.

Düşünce Düzeldmesi Zor

Düzeltemek için elinden ne gelir? Bazen nerede hata yaptıklarını bildiğimi sanıyorum. *Şöyle yapsan, düzeleceksin* diyeceğim geliyor. Bunu söylediğimde, nadiren ciddiye alıyorum. Bazılarının ilgisi kafeste gördükleri hayvanata ilgilerine benziyor, evet, gözlerini dikip sana bakıyorlar ve arada fındık fıstık attıkları da oluyor, ancak bu çıkardığın sesleri ciddiye aldıkları anlamına gelmiyor.

Kafalarını duvara çevirip, hayatlarından çıkış olmadığını ve orada mahpus olduklarını düşünen çok. Kendimde de zaman zaman bu hali seziyorum, bir sıkışmışlık, kapana kısılmışlık hali. Bununla beraber çıkışın sadece benim için değil, herkes için mevcut olduğunu da biliyorum.

Çıkış çok defa *vazgeçemem* dediğin şeylerin arkasında. Onların kapattığı yola bakıp, kendini sıkışmış hissedenlere, *yolun önündekini çek* diyorsun ve *onlarsız yaşayamam* veya *onlarsız hayatın anlamı yok* diye bir cevap geliyor. E, o zaman, kendi yolunu kendin tıkamış olmuyor musun?

Yolunu tıkıyor derken, nesnelerden bahsetmiyorum tabii. Düşünceler, en başta. Düşüncelerin tıkadığı ve benzer şekilde açtığı gibi, hiçbir şey dünyayı değiştiremiyor. Düşüncelerine sahip olan, onların nasıl aktığını bilen insan için

¹Dikkat: *Çalışmak yetmez, çalışmak gerekmez* demek değildir.

asıl zenginlik bu. Hangi yoldan gideceğine düşünceleri karar veriyor ve onların hapsettği yerden, yine onların yardımıyla çıkabiliyor.

İnsanlara *düşüncene sahip ol* deyince, garip garip bakarlar. *Onlara zaten sahibim* gibi bir bakış sanırım. *Hayır, onlar sana sahip* der gibi de ben bakmak isterim. Bu bakış nasıl olur bilemiyorum. *Onlar sana sahip, çünkü nereye sürüklerse oraya gidiyorsun* demeliyim, *bu düşündüğüm doğru mu?* diye hiç sormuyorsun, *böyle bir gayen yok*.

İnsanlar gerçekte sahip olamayacaklar pek çok şeyi *almak* için ömürlerini tüketiyor ve sahip olabilecekleri tek şeyi, düşüncelerini, sahiplenmiyor. Düşüncelerinin farkında bile değiller. Bir konuda oturup yazdıklarında, ne düşünmeleri gerektiğine yeni karar veriyorlar. Ben de öyleyim.

Düşünce de, diğerleri gibi, beslendikçe büyüyor. Dengeli beslenme gibi, bir de *dengeli düşünce beslenmesi* var, insanın kendiyle çok meşgul olması veya hiç olmaması, insanlarla çok meşgul olması veya olmaması, dünya ile çok meşgul olması veya olmaması hep dengesizlik işaretleri. Düşüncesine sahip çıkan insan, onu doğru kaynaklardan da besleyebiliyorsa, içinden geçene dürüst, dışından geçene meraklı, insanlara ilgilirse, düşüncesi de onu mutlu ediyor.

Zeka

Zekanın en bilinen ölçüsü Stanford-Binet zeka testleri. Ortalaması 100 olan bir çan eğrisinde, %98'lik kısım 140 altında ve yine %98'lik kısım 60 üstünde. Ancak bu testlerin *öğrenilebilirlik* gibi bir problemi var, yani IQ'nuzu yükseltmenin en kolay yolu bol bol IQ testi çözmek. Sorulara alışınca zekanız da *yükselmiş* oluyor. Geçen hafta içinde ortalama IQ'daki artışın soyut düşünme yeteneğinin okullar vasıtasıyla genele yayıldığını söyleyen bir All in the Mind bölümü dinledim. James Flynn IQ puanlarındaki yükselişin, önceki nesillerden daha zeki oluşumuzdan değil, zekamızı daha soyut şekilde kullanabilmemizle alakalı olduğunu anlatıyordu. Bunun ahlak anlayışındaki değişimi de beraberinde getirdiğinden bahsediyordu.

Bana göre zekanın eğer bir ölçüsü olması gerekiyorsa, insanın karmaşıklıkla ne ölçüde düzen çıkarabildiğiyle ilgisi olmalı. Test çözdürüp aşağı yukarı bir fikir edinmek mümkün olabilir, ancak insanın zeki olduğunu ne ölçüde bilgi işlediğiyle ve bundan ne kadar *çıkı* (output) üretebildiğiyle ölçmek lazım. Bunu ölçmesi, bir test üretilip çıkan puanları çan eğrisinde toplamaktan tabii ki daha zor, onun için de kimse pek bu yola başvurmuyor. Ayrıca Internet devrinde artık üretilen bilginin kimden, kimin zekasından kaynaklandığını bilmek de zor.

Farzımuhal

Kendini farklı durumlarda hayal etmek, mesela *ya zenci doğsaydım, ya homoseksüel olsaydım, ya doğru diye bildiklerimi öğrenmiş olmasaydım* diye düşünmek soyut düşüncenin örneklerindenmiş. Eskilerin böyle *farzımuhal* lafazanlıkları ciddiye almadıklarını söylüyordu önceki yazıda bahsettiğim James Flynn.

Zaman bolluğundan olsa gerek böyle sorularla çok uğraşıyorum. Bazen aklıma gelen en belirgini, *eğer hayatın yeryüzünde olup bittiğine ve ötesinin olmadığına inansaydım, nasıl davranırdım?* sorusu. Bu, bir yandan öyle olmayı istememden kaynaklanıyor, çünkü inancın getirdiği yükün beni kocattığını hissediyorum; bir yandan *kaçacak yer olsa, önce ben kaçacağım* diyen adam gibiyim; bir fırsatını bulsam bütün inançlarımı terkedeceğim. Diğer yandan hayatın merkezinde, tüm nefeslere anlam veren inançlar olmadan adım atamayacak haldeyim.

Aklıma geldiğinde çözedemediğim bir soru mesela şu: İnsanlarla olan münasebetlerimde her zaman kazançlı çıkmam mümkün değil, birini kazanıyorsan, onunu kaybediyorsun. Kaybettiklerim üzerinde fazla düşünmemeyi, veya yeni bir durumda bütün ihtimalleri sonsuz kere hesap etmemeyi, karar verebilmeyi, yürüyebilme; Leibnitz'in dediği gibi *muhtemel dünyaların en iyisinde* yaşadığıma inanarak çözebiliyorum. Ancak bu inanç, Allah'a tevekkül etmeden mümkün değil benim için. Eğer kainatın şu görüldüğünden fazlası olmadığını düşünseydim, adım atamaz, nefes alamazdım.

Bir canlı olarak, kendi varlığını mümkün olduğunca hoşnut etmekten gayri bir derdim olmazdı. Bu durumda da hemen hiçbir durumdan arkama bakmadan ayrılamazdım. Bir araba alsam, on tanesinden vazgeçmem gerekecek, zamanımı bir şekilde geçirsem, diğer on ihtimale sırtımı dönmem gerekecek. Eğer bütün hayatım benim tercihlerimden ibaret olsaydı, bu tercihler hayatımın kendisi olurdu. Bir imtihan, geçilmesi gereken engel değil, bizzat kendisi.

Nasıl bir hayatım olurdu diye düşünüyorum.

Bir tercihte bulunduğumda, bunun kısa aklımla olmasa da, Allah'ın inayetiyle en doğrusu olduğuna inanabilirim. O sebeple fazla gerilmeme gerek yoktur. Nasıl olsa her şey olması gerektiği gibi gerçekleşecektir. Ancak eğer Tanrı yok, inayeti hikaye ise, yaptığım tercihim mükemmel olması gerekir ve bu mükemmellik, bana söylenen bütün doğrulardan daha doğru, daha önemli bir hal alır.

Kısacası bir insanın bu hayatın sadece yaşadıklarından ibaret olduğuna inanıp, nasıl yaşamaya devam ettiğini çözemiyorum.

Gelenek üzerine diyalog

Adalet: Geleneklerin sınırlayıcı olduğunu düşünüyorum. Benim şikayet ettiğim tarafı bu. Geleneklerin modern dünyada hemen hiç anlamı yok, çoğunu gözardı etmek gerekiyor ve çoğu zaman onlara karşı savaşmak.

Barış: Çünkü altı ayda bir ortaya çıkıp kaybolan yeni geleneklerimiz var. Gelenek toplumsal bir organ gibi, orada olduğunu biliyorsan, vazifesini yapmıyor

demektir.

Cem: Yani?

Barış: Göz *başka şeyleri* görmek içindir, eğer gözünü görüyorsan vazifesini doğru yapmıyor demektir. Geleneklerin de zamanında ortaya çıkmasına yol açmış hikmetleri var ama eğer bu hikmetleri anlamıyor, ama geleneklerin kendisini görüyorsak, geleneklerimizin veya toplumun *hasta* olduğunu gösterir.

Adalet: Böyle de söylenebilir, evet.

Cem: Bu bence doğru bir analogi değil. Geleneklerin orada olduğunu her zaman hissedebiliriz, çok defa *büyümek* denen şey, bu gelenekleri öğrenmek olarak ortaya çıkar.

Barış: Doğru bir eğitim, bu gelenekleri insanın tabiatı haline getirir. Bunu anlatmaya çalışıyorum.

Adalet: Sence neden ortaya çıktılar?

Barış: Hepsinin çıkış amaçları farklı olmalı. Hepsinin ortak noktası...

Adalet: Sınırlayıcı olmaları?

Barış: Hayır, hepsi çok farklı şekillerde yapılabilecek işleri bir düzene koymak için var. Eğer evlenme törenlerinin *tek doğru* yöntemi olsaydı, bunu gelenekleştirmeye gerek kalmazdı.

Cem: Neyin *tek doğru* yöntemi var ki?

Barış: Çoğu şeyin yok, bir çok teknik konuda bile geleneklerin rol oynaması bu yüzden. Hatta *standartlaştırma* dediğimizin de bir çeşit gelenekleştirme olduğunu söyleyebiliriz. Fiş ve priz çok farklı şekillerde üretilebilecek araçlar ama belli standartları olması herkesin faydasına.

Adalet: Geleneklerin de herkesin faydasına olduğunu mu söylüyorsun?

Barış: Herkesin faydasına *olması gerektiğini* söylüyorum ama öyle değil, çoğu değil.

Adalet: Mesela kadını ezen gelenekler kesinlikle öyle değil.

Barış: İnsanı ezen gelenekler demek isterdim. Kadının ezildiği doğru ama geçmişte erkeklerin uyması gereken kuralların da en az o kadar sıkı olduğunu düşünüyorum.

Adalet: Bunu anlamadım. Yani erkekler de mi dayak yiyordu, diyorsun?

Barış: Yemiyorlar mıydı? Geleneksel sorun çözme yöntemleri arasında birinci sırada gelmiyor muydu dayak?

Adalet: Kadına şiddetin sürmesi ama erkeğin çok daha rahat bir yaşamı olması...

Cem: Barış'ın demeye çalıştığı, geçmişte insanların hemen her konuda böyle olduğu ancak erkeklerin bu gelenekleri bıraktığı ama kadın için hala devam ettiği.

Barış: Aslında söylemeye çalıştığım daha geniş çaplı, Adalet bunu kadına fiziksel şiddet olarak algılıyor olabilir ama ben insanların, kadın olsun, erkek olsun, bugünkünden daha sıkı kurallar içinde yaşadıklarını, ancak erkeklerin sosyal hayattan ve modernlikten daha fazla etkilenen taraf olduğu için bu kuralları terkettiklerini düşünüyorum. Kadınlarsa, böyle değil, kendi aralarındaki ilişkiler de daha merasimli ve *geleneğe tutunma* isteği de görüyorum.

Adalet: Ben geleneğin kadın için sıkı gelen bir elbise olduğunu düşündüm hep, hele günümüz kadını için. Sen sanki kendileri istiyor gibi anlatıyorsun.

Barış: Kendileri istediğinden değil ama başka bir yol bilmediklerinden...

Adalet: ...veya arayacak güçleri olmadığından...

Barış: Evet, olabilir. Yine de kadın hakları savunucularının sanki erkekler yılda birkaç kez bir araya gelip, *kadınların hayatını nasıl zorlaştırabiliriz* diye kararlar alıyormuş gibi davranmasının da tuhaf bir tarafı var.

Adalet: Erkeklerin kadınlardan daha örgütlü oldukları ve birbirlerini korudukları aşikar.

Cem: Geleneği konuşuyorduk, bir erkek-kadın kavgasına dönüşmek üzere.

Barış: Kadınların erkeklerden daha zor bir hayatları olduğunu kabul ediyorum, bunda geleneklerin de önemli bir payı var ama erkeklerin bir komplo yaptığı kısmına katılmıyorum.

Adalet: Komplo değil, sadece iki erkek aralarında düşmanlık yoksa dosttur ama iki kadın aralarında dostluk yoksa, düşmandır; diyelim.

Barış: O zaman bunda erkeklerin suçu ne?

Cem: Bu konuyu burada bırakıp, diğer tür gelenekleri konuşsak. Mesela dini gelenekler...

Adalet: Hadi bırakmış olalım. Din. Başlı başına gelenek zaten.

Barış: Geleneğin kompartmanlara ayrılabilceğini düşünmüyorum. İnsan yaşadığı her ortamda gelenekler üretiyor. Buraya gelinceye kadar geçtiğimiz her yerde belli davranış kalıplarıyla hareket ettik. Bunların çoğunda *belli bir mantık* yoktu. Arabamızı sağ şeritte kullandık, otobüsü arka kapılardan terk ettik, ihtiyacımız olduğu halde bir duvarın kenarına işemedik falan.

Cem: Verdiğin örnekler pek uygun olmadı sanki. Arabayı sol şeritte kullanırsam, fazla uzun yaşamam; otobüsü ön kapıdan da terk edebilirim ama bu daha zor olur; herkes ortalık yere işerse... Biliyorsun ne olacağını.

Barış: Gelenekler de böyle kurallar değil mi?

Cem: Dini gelenekler mesela böyle değil, ne şekilde yaparsan yap veya yapma, başına bir şey gelmiyor, başkalarına da zarar vermiş olmuyorsun.

Barış: Hepsinde bir *ortak hareket etme* anlamı yok mu? Herkesin işleri belli şekilde yapması ve bu sayede *nasıl yapılacak* gibi çoğu durumda anlamsız tartışmayı bertaraf etmek.

Cem: Bu kısmına katılıyorum ama topluma ait kuralların doğrudan *gelenek* diye adlandırılması bana tuhaf geliyor. Gelenek dediğimiz şeylerin çoğu zaman sebeplerini de bilmiyoruz, bir hikmetleri de yok gibi görünüyor.

Adalet: Çoğu toplumsal sınıfların sabitlenmesi için getirilmiş kurallar bence. Öyle aman aman bir sorun çözdükleri de yok. Barış biraz *wishful thinking* yapıyor.

Barış: Mesela hangi kurallar sınıflarla ilgili? Bir kere sınıf kavramı modern zamanların...

Adalet: Kadın/erkek, yaşlı/genç ilişkilerini düzenleyen geleneklerin hepsi sınıflarla ilgili. *Büyüklerle saygı* denen şey gerçekte *sınıfta kal, bir yere kıpırdama* demek. Sınıf kavramı yeni olabilir ama sınıflar, aristokratlar, hür köylüler, serfler, köleler her zaman vardı.

Cem: Dini geleneklerin de çoğunlukla böyle bir anlamı var. Evet, insanların hayatlarında sormaları anlamsız soruları bertaraf ediyor ama bu geleneklerden *faidalanan* kişiler, kurumlar da var. Hac geleneği mesela, doğrudan ticarete yönelik.

Barış: Geleneklerden faydalanan tarafların olduğunu kabul ediyorum, bunların sınıflaşmaya tekabül eden taraflarının olduğunu da anlıyorum ama bu dediklerinizin bizatihi kötü olduğunu düşünmüyorum. Haccın *tek* amacı ticaret olsaydı, daha basit yollarla halledilebilirdi mesela. Geleneklerin sınıflaşmaya katkısı olduğu da doğru ama toplumun her nesilde baştan aşağı yeniden sıralanmasını beklemek, *devamlı savaş olsun* demek gibi. Stabilitate sadece üst sınıflar için değil, alt sınıflar için de faydalı. Yoksa zaten gelenekler ve dediğiniz terbiye insanları isyandan daima uzak tutmuyor.

Adalet: Gelenekleri sınıfsal okumayı tercih ediyorum ben. Daha adil gelenekler her zaman varolabilirdi, biri kazanacak, diğeri kaybedecek de olsa aralarındaki makas bu kadar açık olmayabilirdi.

Cem: Evet doğru. Bugün yapılması gereken de, hangi geleneklere, ne kadar ihtiyacımız olduğunu konuşmak bence.

Barış: Yük haline gelenlere ihtiyacımız olmadığını söyleyeceksiniz sanırım.

Cem: Anlamsız olanlara da. Ezan mesela, neden var? Güneşin konumundan başka vakit ölçüsünün olmadığı bir zamandan kalma bir *relic*. Herkesin kolunda saniyesine kadar zamanı gösteren saati varken, neden hala ezan?

Barış: Sadece zaman ölçüsü değil ki, aynı zamanda toplumun müslüman olduğunu da gösteriyor.

Cem: Hah. *Toplum ne kadar müslüman* diye başlayacağım ve daha da uzayacak bu konuşma, ama dini geleneklerin hepsinde aynı şeyi söyleyebilirsin; sokakları mezbahaya dönüştürmek de mesela oraların müslüman olduğunu gösterir.

Barış: O başka bir şey. O müslümanlıktan çok köy geleneklerini şehirde sürdürmeye çalışmakla alakalı.

Cem: Veya kılık kıyafet.

Barış: Evet, kıyafet de kültürün kendini ifade ediş yollarından biri.

Adalet: Gelenekle ilgili konuşurken, saygının getirdiği bir kutsallık halesi var gibi konuşuyorsun. Sanki sebep/sonuç zincirlerinden bağımsız şeylermiş gibi ama lafa gelince onların da sebepleri olduğunu söylüyorsun. İfade edilemeyecek şeyler mi bunlar?

Barış: Topluma dair anlamı olan pek çok şeyin, kişisel sebep/sonuç zincirlerine göre anlamı yok. Geleneklerin bu sebep sonuç zincirlerinden bağımsız olduğunu değil de, bireylere her zaman saydam olduğunu düşünmüyorum. Amaçlarını, hikmetlerini her zaman bilmiyoruz, bilmeye çalışmıyoruz hatta.

Cem: Ezan için de mi mesela? Veya kurban için?

Barış: Bazıları yerleşmiş ve teamül haline gelmiş, yokluğunda insanların rahatsız olacağı cinsten gelenekler, ezan böyle. Kurbanın da ortak bir bayramda olması gereken özellikleri var. Gelenek dediğimiz zaten toplumun veya cemaatin kültür hayatını bireyin önüne koyan zamanlardan geliyor. Eskiden bugün anladığımız anlamda bireycilik *mümkün değildi*. İnsanların kim olduğu, hangi toplum içinde yaşadıklarınca belirlenirdi. Sıradan insanın *kendini inşası* diye bir şey tahayyül edilemezdi.

Cem: Şimdi de pek farklı değil.

Barış: Şimdilerde çok farklı. Bizim geçmişe bakarken hep bugünün *birey olma* imkanlarıyla düşünmemiz, geleneklerin çoğu zaman komik görünmesine yol açıyor. Mesela evlilik öncesi kızı babasından istemek; günümüzde kadına hakaret gibi duran bir gelenek. Eskiden bu tam da gerçek anlamıyla bir *sahibinden isteme* idi, kadın daha hür, ayakları üstünde durabilir hale geldikçe sadece bir aileye saygı vesilesi haline geldi. Babalar buradaki komikliği idrak ettikçe hepten kaybolacak.

Adalet: Hala kuvvetle devam eden, başlık parasının bile konuşulduğu yerler var ama.

Barış: Evet ama bu benim dediğimi doğrular, oralarda kadınlar daha az eğitilmiş, daha az dışarıda çalışabilir durumda.

Cem: Hangi geleneğin yaşayıp, hangisinin kaybolacağına nasıl karar vereceğiz peki? Hani diyorsun ya, kız isteme kaybolacak, ezan da kaybolacak mı mesela?

Barış: Olabilir. Buna sen ben karar veremeyiz ki. Üç kişinin, beş kişinin bir odada toplanıp da karar verebileceği şeyler değil. Kuvvetli geleneklerin

değişmesi nesiller alır; kültürel genetiğin değişmesi demektir ve bunun için yeni bir dünyada yetişen yeni nesiller gerekir.

Cem: Ömrümüz boyunca ezanla başbaşa'yız yani.

Barış: Herhalde öyle. Olmayan bir yere göçebilirsin tabii.

Cem: Hah, yok, aslında o kadar rahatsız olduğumdan değil ama bana bu zamanda hayli anlamsız geldiğinden. Bir de bunun için adam çalıştırılıyor falan.

Barış: Rahatsız olmayışın normal. Biz ezanla büyümüş bir nesliz.

Cem: Çocuklarımız da ezanla büyüyecek, o halde hep devam edecek bu?

Barış: Belki evet, ama herkesin çocuğu ezanla büyümüyor artık, ezanın duyulmadığı yerler çok, oralarda yetişen çocuklar da ezana senin kadar müsamaha göstermeyecekler.

Cem: Ama bir de ezanı kendi benliklerinin parçası görenler var. Hangisinin dediği olur sence?

Barış: Hangisinin gelenekleri daha güçlü insanlar yetiştiriyorsa, onun dediği olur bana kalırsa. Hangisinin kültürel genetiği daha iyi adapte oluyorsa. Geleneklerin *tavuskuşunun kuyruğu* gibi de bir anlamı var, anlamsız, pahalı ama bir toplumun *sağlıklı* ve *üreyebilir* olduğunu da gösteriyor. Üremek derken gelenekleri yeni nesillere aktarabilmekten bahsediyorum.

Cem: Kamusal alan kavgası bundandı, değil mi?

Barış: Evet. Başörtüsü mesela, tam da böyle bir örnek. Müslümanların *buradayız ve sağlıklıyız, geleneklerimizi de aktarmaya devam ediyoruz* mesajı vermesini istemediler. Başörtüsünü ortadan kaldırmak için bu derece kavga edilmesinin sebebi buydu, başörtüsünü ortadan kaldırınca müslümanlar için önemli bir nişane de ortadan kalkıyordu.

Adalet: Sanırım başörtülüler bunu kazandılar. Hepimiz, bugün veya yarın başörtüsü takacağız.

Barış: Pek sanmıyorum. Aslında tam tersi bir süreç vardı, hala devam ediyor. Bu ülkede mesela, annesi tesettürlü olduğu halde başını örtmeyen kız sayısı mı çoktur, annesinin başı açık olduğu halde, başını örten mi?

Adalet: Bilmem. Herhalde annesi kapalı olan açıklar daha çoktur.

Barış: Bu aslında gidişin nereye doğru olduğunu gösterir. İkinci grubun da örnekleri var ama az sayıda. Genel gidişat başını örtmeyen kadınlara doğruydu, hala öyle.

Adalet: Peki neden o kadar çoklar, başörtülü kadınlar yani, çoğalıyormuş gibi.

Cem: Algıda seçicilik olmasın. Hah ha.

Barış: Bence önceden izole edilmişlerdi ve kimse görmüyordu. Okumak için evlerinden çıktıklarında sanki yeni varolmuş gibi göründüler.

Adalet: Dedigini anlıyorum ama bence nüfus da önemli. Başörtülü kadınların daha çok çocuğu oluyor mesela. Başbakan bile üç çocuk diyor.

Barış: Aa, evet, bu da bir faktör ama söylediğimin de bir parçası aslında. Evlilikle ilgili geleneklerin bu kadar yoğun olmasının sebebi de bundan, gelenekler toplumun yeni bir nesle kendini kopyalamasını sağlıyor ama bunun için tabii yeni bir nesil olmalı. Geleneklerin evlenirken bu kadar çok söz sahibi olmasının sebebi belki budur.

Adalet: Daha çok nüfusa yol açan gelenek daha mı iyi yani?

Barış: Böyle de denebilir. Bugün çocuk sahibi olmanın önünde iki engel gözlüyorum ben, birincisi evliler birbirine güvenmiyor, ikincisi kendi hayatlarına güvenmiyor. Genel bir güvensizlik var, devlete karşı, topluma karşı. Gelenek tam da bu güvensizliği bertaraf etmek için gelişmiş bir düzen. Eski gelenekleri bozup, yerine yenisini koymayınca insanların birbirine güveni kayboluyor.

Adalet: ... ve evlenseler de çocuk edinmek istemiyorlar?

Barış: Basitleştirdim, ama onun gibi. Gelenegın kuvvetli olduğu bir toplum, çok *yukarı çıkmaya* izin vermez ama *aşağı düşmeye* de izin vermez. Bunun getirdiğı bir güven herhalde oluyordur, en azından aile bağları kuvvetliyse, çocuklarının aç kalmayacağını bilirsin.

Adalet: Çok basitleştiriyorsun gibi geliyor bana.

Barış: Tabii ki.

Cem: Bu konuşmadan yoruldum, hadi kalkalım.

Barış: Olur. Hadi.

Gurur Duyulmayacak İşler

En barizine az uyuyanlarda rastlarsınız, bir yandan şikayet eder ama bir yandan da gurur duyar *uykusuzluğundan*. Açıkça *senin gibi horul horul uyuyacak insan değilim* demez de, *ah uyuyamadım, vah uyuyamadım* diye söylenir durur.

İnsanların şikayetlendikleri dertlerinden gizli bir gurur duyduğunu düşünüyoruz. İnsanların kendisini anlamadığından şikayet edenlerin pek çoğu mesela anlaşılmamaktan gurur duyar. Bir facia yaşamış insanların bazıları da, bunu yaşamamış diğerlerine karşı bir gurur geliştirir. Ders çalışmayıp okuldan atılmaktan gurur duyar mesela, veya küçük yaşta yakınlarını kaybettiğı için *normal* insanlara karşı bir gurur geliştirmiştir.

Bir psikolojik savunma mekanizması olabilir, ancak başlı başına bir probleme dönüşmesi de kolaydır. Sigara içen insanların pek çoğunun, yaptıklarının yanlışlığını lafzen bildikleri halde, yaptıklarından gurur duyduklarını düşünüyorum. *Ah ben ne kadar dertliyim, dünyayı omuzlarımda taşıyorum, taşımazsam yıkılır, Atlas gibi adamım, bu da benim sekiz numaralı bakışım* temalı pek çok beden dili diyalogu görebilirsiniz.

Bir de bunun pazarlama safhası var. Bir pazarlamacının en önemli tarafı sattığı şeyden gurur duymasındır, gerisi herhalde kendiliğinden gelir. İnsanların neden gurur duyup, neden gurur duymayacağını gerçekten belirleyebilen biri, herhalde onlara istediğini yaptırabilir.

Hata Hatası

Bilgisayar güvenliğiyle ilgili bir seminerde, bu işleri uzun yıllardır yapmakta olan biri *sistemlere er veya geç girileceğini düşünerek plan yapıyoruz, kırılmayacak sistem olmadığına inanıyoruz* demişti. Bir defa sistemlerin aşılabileceğine inandığınızda, güvenliğe bakışınız da tamamen farklı oluyor. Her şeyi ortaya sermek anlamında değil, *nasılsa kırılacak* deyip, hiç önlem almamak da değil, ancak bir defa sisteme girildiğinde onu en kısa zamanda haber almaya ve mümkün olduğunca izole etmeye çalışıyorlarmış.

İnsanın hataları da böyle. *Hiç hata yapmayacağıma inanıyorum* diyen insan var mı bilmiyorum. Hatalarımız bizim parçamız, yüzümüzün sevmediğimiz kısımları gibi her aynaya baktığımızda aklımıza geliyor. Ancak yaşarken, hata yapmayaya çalışmak kadar, hata yapabileceğini kabul edip, onu mümkün mertebe erken farketmeye, olabildiğince ufakken hatadan dönmeye çalışmaya bakmak da önemli.

Yaptığı işin hata olmadığı konusunda baştan ısrarcı insan, hata yaptığını da geç fark ediyor; yaptığının hatalı olabileceğini bilen kimse ise hatayı görmek ve bundan dönmek konusunda o kadar da zorlanmıyor. Hataların önemli tarafı da belki bize hata yapabiliyor olduğumuzu öğretmektir.

İnanç Üçgeni

İnsanın inandığıyla, inanmayı istediği ve inandığını söylediği bir üçgenin köşeleri. Bu üçgen ne kadar küçük, bu köşeler arasındaki mesafe ne kadar az olursa o kadar sakın oluyor. Belki insanın tüm *başarı* arzusuyla ulaşmaya çalıştığı hedef de bu üçgeni küçültmek. Daha çok başarı (veya para veya ün veya ...), inançlarını sergilemek için daha çok hürriyet demek, başarı arzusunun altında *belki* kendiyle ilgili inanmayı istediklerine gerçekten inanmak var. Çok zeki olduğuna inanmak istiyor ama buna başkaları da inanırsa inanacak, onların ise başarılı olursa inanacağını düşünüyor. Kendi hakkında delilsiz inanç delillerin işi.

İnsanın kendine yalan söylemesi başkalarına yalan söylemesinden kolay. İnanmayı istediği hikayeye inanıyor, ancak yalan olduğunu sezen bir tarafı da var. Huzursuzluk gerçek inancıyla, inanmayı istediği arasındaki uçurumu farkedince başlıyor. Hayat inandığı yönde akmayınca, dünyanın inandığı şekilde olmadığını görünce ama inanmayı istediklerinden de vazgeçemeyince mutsuz ve ekşi bir insan elde ediyoruz.

Bir de inandığını söyledikleri var. Üzerinde durmadığı, hayatında değişiklik yapmadığı halde inanmış görünmek için *inandığı*. İnanmadığı halde bilinçli

olarak yalan söylemekten başlayıp, inanmamayı kendine yediremediği için inandığını söylemeye kadar türlü çeşidi var bunun. İnsan inanmak isteyip de inanmadığında, yayın yapmaya başlıyor. *Ben buna inanmak istiyorum ama inanamıyorum. Başkalarını inandığıma ikna edersem kendim de ikna olurum.* İnanma arzusuyla yanıp tutuştuğunda etrafına zarar veriyor. Dindar veya gayridindar yobazlığın tatmin edilememiş inanma arzusundan kaynaklandığını düşünüyor.

İnanç üçgeninin küçüldüğünde Japonların *satori* dediğine benzer bir hale yol açmasını beklerim. (*Nirvana* yanlış anlaşılıyor, onun için *satori*.) Üçgen belki hiç yok olmuyor ancak insanın inandığı, inanmak istediği ve inandığını söylediği birbirine yakın olunca huzura kavuşuyor. Üçgen büyükse inanmak istediklerine inanarak gözü kapanıyor, inanıyor görüldüğüne inanmak isteyerek kendini kaybediyor, içinden inandığını hepsinin üstünde tutarak tuhaflaşıyor. Rumi olmak ve görünmekle ilgili konuşmuş ama bu üçgenin merkezini bulmak o kadar kolay değil. İnsanın inandığını düşündüğüne aslında inanmak istediğini ama inanmadığını farketmesi yediği en büyük vurgunlardan biri. Olduğumuz gibi görünmek için önce ne olduğumuzu bilmek lazım, değil mi?

Karma

İngilizce’de *karma* hemen her zaman *eden bulur* demek için kullanılıyor. *Bu senin karman, geçmişte bir haltlar etmişsin, şimdi de bak başına bu geldi* demek.

İnsanın bütün hesabını yeryüzünde görmeyi umması ahiretin varlığına duyduğu güvensizlikten. Gidip de gelen yok ama bir yandan da insanın *ilahi adalet* diye bir şeye inanma ihtiyacı var. *Karma* bu vazifeyi görüyor. Buna bir de tenasüh (reeeeenkarnasyon) hikayeleri eklerseniz, tadından yenmez.

Velakin *karma* gerçekte *aksiyon*, *fiil* demek. *Bu senin karman, bunu sen yaptın* demek ama düşünüldüğü gibi uzun sebep sonuç zincirlerinden geçerek değil. Tüm kainatın *ruhu* olan Brahman’ın, ferdin ruhu olan Atman’la aynı olduğu düşüncesini buraya monte edince, kainattaki her şeyi aslında ben yapmış oluyorum ve buna tabii benim başıma gelenler de dahil. *Karma* işte bu *evrensel fiil* oluyor, *önceki hayatında bu adamı ısırmışsın, bu hayatında da gelip o seni ısırdı* demek değil.

Sağ elimin sol elimden habersiz olması gibi, kafama hapsolmuş *ben* de kainatı yaratan *Ben*’den habersiz. *Karma* bu ikisinin yaptığı fiilin ortak adı.

Edebi olarak güzel, ancak insana faydasını göremediğim bir düşünce. Anlamaları bu kadar genişletince kimseye bir faydası kalmıyor. Yeryüzünü *Brahman*’a vasıl olmak için bir alan kabul etmek de diğer tüm kabuller kadar zeminiz. Sağ elim sol ele dönüşmeyeceğine, sadece birbirbirine sınıksız sarılabileceklerine göre, bu konuda fazla konuşmanın neticesini her ikisinin de kendini unutmaları olabilir. İnsan fanidir. Bunu idrak etmenin getirdiği kurtuluş tüm *ilahileşme* kurtuluşlarından daha güzel.

Kendini Temizlemek

İnsan kirlenir. Biraz deterjan sloganı gibi oldu ama şu: İnsanın düşünceleri kirlenir. Hayat insanı türlü türlü durumlara sürüklerken, en önce düşüncelerini hapseder, onları kirletir. Nefret böyle bir kirdir mesela, kıskançlık böyledir, öfke, yalan, kin... Kötülük istemenin tamamı kirdir.

Bazen bunlara esir düşüp kötülük de yapar insan ama çoğunu sadece kafasında taşır. Ancak kir çok defa orada kalır, düşünceleri meşgul eder, affetmeye, görmeye, anlamaya engel olur. Kendine ve başkalarına baktığın gözlüğün üzerindeki lekelerdir bunlar, kiri yıkamadığın sürece nereye baksan kötülük görürsün.

Nasıl temizlenir? Bir kere bunların kir olduğunu, düşünceyi, görüşü bozduğunu kabul ederek herhalde. Kötülüğün kafasında saklayana da bir faydası olmadığını bilerek. İnsanın düşüncelerine denk olmadığını, kendini duygularıyla tanımlamanın şart olmadığını bilerek mesela. Bu kirin yaşadığın zorlukları resmeden madalya olmadığını, övünülecek bir şey olmadığını anlayarak. Nasıl yıkarsın?

Kir suyla temizlenir, başka kirle değil. Su ise düşüncenin temizliği ve samimiyetidir. İnsan nasıl şekerli içecek varken su içmeyi pek önemsemezse, düşüncelerinin kirli olmasına, samimiysizliğe alışmış kişi de samimiyetin saflık ve aptallık olduğuna kanaat etmiştir. Onun tatsız ve faydasız olduğuna. Yalan tatlıdır, insanları kandırmak, hiçbir faydası olmayacağı halde bile insanlara yalan söylemek kimilerine çok zevk verir. Kirli düşünceye bağımlılık geliştirmiş biri el attığı işleri bu kirle beslediği için kurutur. Onu ham meyvelerinden tanırırsın.

Kir suyla temizlenir. Önce temiz su bulup, sonra aynadaki kiri yıkayarak. Bu kirin yıkanabileceğine kanaat ederek. Duygularına karşı bir bağımlılık geliştirmeden ve onların kendi kendine silinmesini beklemeden. Yıkamak insanın elindedir.

Kim gibi olacaksın?

Neden sana nasihatte bulunanları dinlemiyorsun?

Onlar kim, kim olarak nasihat ediyorlar?

Büyüklerin işte, senden önce bu yollardan geçmiş olanlar.

Onların yolu beni sadece onlara götürür, onlar gibi yapar. Ben onlar gibi olmak istemiyorum. O halde neden onları dinleyeyim?

Yaratıcılık Eğitimi

Eğitim sisteminin çocukların yaratıcılığını öldürdüğü söylenir. Bu doğru olabilir. *Bütün çocuklar doğduklarında yaratıcıdır* klişesine inanmasam da eğitimin çocuklarda bir şeyleri öldürdüğü doğru olabilir.

Ancak *hür düşünce eğitimi* veya *yaratıcılık eğitimi* nasıl olur, onu bilmiyorum. Yaratıcılık gerçek problemlerle tanışıldığında anlamlı olan, durduk yere ölçülmesi mümkün olmayan bir fazilet. Gerçek problemlerle tanışmak için yaratıcılıkla beraber imkan ve cesarete de ihtiyaç var.

Bir de eğitimin *doktrinasyon* tarafı var. Bizdeki gibi kaba bir ezbercilik de, inceden sosyal doktrinasyon da eğitim sisteminin *faziletleri* arasında sayılıyor. Çocukların eğitimi için onlara sosyal bazı korkular aşılacak gerek ve yaratıcılığı (veya diğer bazı faziletleri) öldüren kısım herhalde bu. Beraber yaşamayı öğretmek için insanlara düşüncelerini, davranışlarını bastırmayı ve belli şekilde düşünmeyi öğretmek gerek. Sonunda *işe yarar nedir?* diye değil, *kurallara uygun nedir?* diye düşünen insanlar üretiliyor. Yaratıcılık ise zekadan çok bu süreçte kaybolan cesarete muhtaç.

Zekanın Kurak Tepesi

Etrafındaki tüm otların isimlerini bilip, ince bir taksonomi içine yerleştiren akıl, sonunda o otları değil, onlara verdiği isimleri görecek.

Zeka bu, oyunu öğreninceye kadar izlemek ve öğrendikten sonra unutmamak. O sebeple kurutan bir tarafı var, yeşil cinsinden gördüğü ne varsa, boz toprağın üzerindeki isimlere çeviriyor.

İlham öyle değil. Her yeşil başka yeşil, her mavi başka mavi. İlhamın ürettiği daha sevimli, daha renkli.

O sebeple cennetimizde kurallar, denklemler, açıklamalar, çitler ve sebep sonuç ilişkileri yok; ipek yastıklar, süt ve bal dereleri, yüksek köşkler, sarkan yemişler var. Zekanın kurak tepeleri değil, ilhamın saklı vadileri.

Zirvedeki Yalnızlık

Çok anlatırlar, başarılı insanların ne kadar yalnız olduğunu. Biyografisi yazılmaya layık bulunmuşların hemen hiçbirinden *ılgıt ılgıt* mutluluk damlamaz, başarılı olsa bile normal bir mutluluk anlayışına uzaktır. Yalnızlık da bu mutsuzluğu katlayan bir amil.

Yalnızlığın bir sebebi herhalde herkesin sahip olmak istediği bir şeye, servet, şöhret, zeka, mevki gibi bir şeye sahip olmanın getirdiği uzaklık olsa gerek ve yine az kişinin anladığı işlerden anlamamanın tecrübe paylaşmakta getirdiği sıkıntı. Zirvenin yalnızlığı bir gerçek. Zirveyi isteyenlerin ödemek zorunda olduğu bir bedel.

Tabii zirvedekinin yalnız olması demek, yalnızın zirvede olması demek değil. Yalnızlığın birini zirveye taşıyacağımı düşünmek de tuhaf kaçır. Tam tersini söylemek mümkün hatta, etrafında yalnızlaşacak kadar kimseyi bulundurmamanın çıkacağı bir zirve olmayabilir.

İnsanlar hep merdiven. Sonunda merdivensiz kalana kadar çık. Merdivenlerin bitince de mehtabı seyredip ağlarsın.

Ben yerden seyre diyorum, o da benzer sayılır.

Maskülen Dünyada Kadın

Kaba bir ayrımla başlayalım: Tüketim maskülen, üretim feminen. Her kültürde bunlar belli ölçülerde var, tamamen maskülen veya tamamen feminen kültür yok. Çalıp çırpmaya, yağmaya, göçebelğe, genişlemeye dayanan kültür daha maskülen; üretmeye, güzelleştirmeye, derinleşmeye yönelen kültür daha feminen.

Maskülen bir kültürü feminen hale getirmeye çalışmadan, kadın haklarıyla uğraşmak, kadını maskülenleşmeye götürüyor. Erkekleşen ve ancak erkekleştiği ölçüde tanınan bir kadın. *Başarı*'nın tüketmeye dayalı olduğu bir dünyada, kadından başarı beklemek, kendini tüketmesini beklemekle eş. *Kadın da erkek de aynı haklara sahip olmalıdır* güzel bir slogan ama dünya erkek bir dünya ise, kadının hakkı erkek oyunlarındaki becerisiyle mütenasip geliyor.

Bunu hedef edinen kadınlar herhalde vardır ancak genelin bu oyundan pek de memnun olmadığı kanaatindeyim. Bir yandan kadınlığın getirdiği biyolojik kısıtlar, bir yandan erkeklerle boy ölçüşme mecburiyeti. İşin kültürel kısmını değiştirebildiğimizi düşünsek bile, kadının *mutlu anne* olabilmek için feragat etmesi gerekenler hala çok. *Hem kariyer hem çocuk* deyip, sonunda sadece biyolojik annesi olduğu ama sair açılardan tanışmadığı çocukları olması bir *başarı* mı? Herhalde en fazla *varlığını kariyerine armağan etmiş* birinden bahsedebiliriz.

Buna çözüm ne? *Eski günlere dönmek* olmadığı aşikar. Eski günlerdeki gibi, kadının erkeğe her açıdan bağımlı olduğu zamanlar, bugünkünden daha çok *mutluluk* üretseydi, zaten bugüne gelmezdik. *Eski günlerde kadın daha mutluydu* diyemeyiz ama *bugün mutlu* demek de herhalde zor. Kadının çilesi bitmiyor.

Eskilerin kadını ailesinin varlığına armağan eden anlayışını yaşatmak mümkün değil. Kadını erkekle her manada eşit yapmaya çalışmak, erkeğin işine geliyor çünkü erkeğin yükü paylaşılmış oluyor ancak kadının tüm yükünü erkeğin paylaşması mümkün değil. Neticede kadın yine dezavantajlı. Kadına pozitif ayrımcılık uygulamanın da ölçüsü yok, diyelim erkekten haftada 40 saat çalışma bekleniyorsa, kadından 30 saat beklenebilir; ancak bu neye göre belirlenecek ve her halükarda devamlı çalışma isteyen işkollarında böyle bir ayrımcılığı uygulamak nasıl mümkün olabilir? Bir de kadın olmak, otomatikman *kadın olmak* değil, kimisinin yıkıcılıkta erkekten bir farkı yok ve onlara kadın muamelesi yapmanın da bir sınırı olmayınca.

Adamın biri, Çerkeslerin Kafkasya'ya geri dönmelerinde kadın engelini anlatırken, *kadın milleti ayrı bir millet, Türk, Rus, Çerkes falan değil* demişti. Erkekler için *idealleri önündeki engel* gibi bir anlamı var kadının, ucu belirsiz maceralara atılmanın, risk almanın önündeki engel. *Gerçek erkek iki şey ister,*

oyun ve tehlike demiş Nietzsche, *onun için kadını ister, en tehlikeli oyunu*. Diğer maceralarından uzak tutan bir oyun ve genelde kaybettiği.

Hayata bakışları doğal olarak farklı olan bu iki cinsin arasında, hem müşterek yaşayacak, hem kadının dezavantajlarını çözecek, hem erkeğin erkek, kadının kadın kalabildiği bir yer var mı? Hadi, ekonomik tarafını *herkesin temel ihtiyaçları devletin omzundadır* ile hallettik diyelim, kadın bağımsız yaşarken aç kalmaktan korkmadı, sosyal tarafı mesela, özgür kadının güven vermeyişi ve dolayısıyla güven bulamayışını nasıl çözecek?

Sanırım bu da yarım kaldı.

Ölüm neden var?

Ölüm üzerine konuşmanın bildiğim iki yolu var. İlk bir mistik gibi konuşmak mümkün. Her insanda herhalde azıcık da olsa mevcut ölüm arzusunu gıcıklayacak ve ölümden *sonrasının* daha iyi olduğunu, bu dünyanın işe yaramaz bir çöplük olduğunu ima edecek bir konuşma. İkincisi ise bilimin katılığı içinde her biyolojik sistemin akıbetinin ölüm olduğunu anlatarak girişmek. Bunun üzerine söyleyecek pek fazla şey yok, *ölürüz ve biter* diye özetlenebiliyor.

Dün *13 Things that don't make sense* kitabının Ölüm bölümünü okurken ayıktım ki bilimsel açıklama pek de sağlam değilmiş. *Neden ölürüz?* sorusunun deneylerle tam uyuşan bir cevabı yok. Bir tarafta ölümün genetik olarak programlanmış olduğunu savunan görüşler var, bunlara göre genlerdeki bazı *düğmeler* önünde sonunda ölüme sebep oluyor. İkinci görüş yaşayan canlının zaman içinde biriken mutasyonlar ve hücrelerdeki *yorgunluk* sebebiyle öldüğünü söylüyor. Birinci grup, genlerin üremeyi öne alıp, üredikten sonra canlının ne olduğuyla ilgilenmediğini söylüyor; ikincisi ise herhangi bir genetik değişimin ölümü ortadan kaldıramayacağını.

Bu ikisinin de açıklayamadığı deneyler var. Laboratuvarı 50 senedir ölmeyen hücreler var mesela, hücrenin yaşadığı ortam yeterince temizse yaşamaya devam edeceğine dair bu işaret, ölümün *programlı* olduğuyla çelişiyor. Buna rağmen nematode solucanlarındaki tek bir geni değiştirerek, ömürlerini %65 kadar artırmanın mümkün olması da meselenin *sadece* biriken hatalar olmadığını gösteriyor. Bu hataların *genetik hatalar* olduğunu kabul etmek durumunda da şöyle bir sorun var: Bu genetik hataların sonraki nesle *aktarılmadığına* dair deneyler mevcut.

Üçüncü bir görüş *grup seleksiyonu* üzerine kurulu. Buna göre ölüm, üremeyle alakalı bir yan etki olarak değil, grubun özelliklerini iyileştirmek, bir sonraki nesle *yer açmak* için işleyen bir mekanizma. Yalnız bu doğruysa evrim fikri yanlış, çünkü genlerin sadece kendilerini *düşünerek* evrilmelerinin önüne, *grubu daha çok düşünürler* gibi bir fikirle çıkmak gerekiyor. Canlıların biyolojik olarak kendilerinden çok, mensup oldukları gruplarını düşünmeleri durumunda, evrim sağlam bir teori olmaktan çıkıyor.

Daha devam etmek isterdim ama oğlum uyandı ve merdivende beraber oturmaya çağırıyor. Genlerimin mutluluğunu düşünmem gerek şimdi.

Organik Uzaylı

Kaliteli bilim kurgu hikayelerini severim. Kaliteli derken, Stanislaw Lem, Philip K. Dick veya Le Guin'in veya onların (henüz keşfetmediğim) benzerlerinin yazdıklarını kastediyorum. Bilim kurguyu sadece alet edevat envanteri olarak değil, *hikayeye gizlenmiş felsefe* olarak yazan insanlardan.

Lem'inkilerin bazıları hariç, şöyle bir kabul var: Uzaylılar organik canlılardır. İnsana veya bir takım hayvanların birleşimi chimera'lara benzeyen yaratıklar. Beş gözü, altı kulağı, sekiz kuyruğu da olsa bunlar organik ve belli bir dünyaya mahsus canlılardır.

Yalnız bir mesele var: Bu gibi yaratıkları genel olarak bulundukları yerden alıp, uzayın bilmemneresine taşımak, tür ve cins ayrımı olmadan zordur. İnsan için de böyle, diğer canlılar için de. Birini yaşadığı ortamdan başka yere taşıyınca, bulunduğu ortamı da taşımak zorunda kalırsınız.

Bu sebeple mesela NASA Mars'a araba gönderebildiği halde, insan göndermeyi en az yirmi yıllık bir proje olarak anlatıyor. Belki hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, pahalı bir proje.

O sebeple *uzaylı* diye bahsedilen, genelde koca kafalı yeşil yaratıkların buraya gelmesini pek beklemem. O derece gelişmiş bir teknoloji, zihnini makinelerde ikame edecek kadar gelişmiş ve zihninin varlığını organik canlıdan kurtarmış olmalıdır. Bu canlıyı taşımak da, o zihni, mesela bilgisayarlar üzerinde taşımaktan ekonomik olarak her zaman daha zordur. Neden *zihin barındıran* makineleri göndermek varken, içine *küçük yeşil yaratıklar* koyup o kadar masraf etsinler?

Bir de tabi, kainatın bu noktasına kadar gelmeyi başarabilmiş bir medeniyetin, en fazla birkaç saniye içinde gezegeni de yok etmesini veya kendine uygun hale getirmesini beklersiniz. Aradaki mesafeyi aşmak çok daha zor bir iş çünkü.

Hayatını gökyüzünden misafir beklemeye adanmış soydaşlarıma saygıyla ifade ederim.

Organizma ve Kolektif

İnsanların oluşturduğu organizmalar var demiştik. (689 gün önce de azıcık bahsetmişim.)

İnsanlar şu an bunları kontrol edemiyor, belki onlar tarafından kontrol ediliyor ama onları kontrol edemiyor. Belki şu an çok gevşek, sınırları belirsiz bir hücre gibi olan organizma, zamanla daha sıkı, insanların daha net rollerinin olduğu bir yere gidiyor.

Cesur Yeni Dünya'yı dinlerken aklıma geldi. Orada *toplum* denen organizmanın insanların rollerini belirleyecek kadar gelişmiş olması lazım. Nasıl ki bir hücre,

hangi proteini nerede kullanacağını net olarak biliyor ve ona göre üretim yapıyorsa, toplumun gelişmişliği de, kendi hammaddesini üretmesiye doğru orantılı olabilir.

Ancak insan bireylerinin (veya aklının) bu gelişmiş organizmada rolü var mı? Bu zamana kadarki kolektivist düşüncelerin hepsi, organizmayı şekillendirmek üzerine kurulu; faşizmin de, komünizmin de amaçları organizmayı belli bir kalıba dökmek. Arıza burada ortaya çıkıyor. Bir insan hücrelerinin bir kısmı tarafından yönlendirilmeyi ne kadar makbul bulursa, organizma da bu kolektivist düşüncelerden o kadar hazzediyor olmalı.

Neden çalışmadıklarını açıklamak için kullanılabilir bu: Beynin bir bölgesi, beynin diğer kısmını kontrol etmeye çalıştığında, beyin iflas eder. Önemli olan herkesin kendi ufak görevlerini yapabilmesi, birinin diğerine üstün olması değil.

Kolektivist düşünceler bunu görmezden geliyor. Zaten varolan bir organizmayı, kendi planlarına göre şekillendirmeye çalışıyorlar ve organizmanın savunma mekanizmaları harekete geçiyor. Nasıl böcek saldırısına uğrayan bir bitki zehir üretirse veyahut beden yabancı gördüğü yok etmek için antikor üretirse, organizmayı kontrol etmek isteyen kolektivist laflar da insanlarda mutsuzluk üretiyor. Tüm ihtiyaçları karşılanmış bile olsa, insanın bu gibi düzende mutsuz olmasının sebebi ne olabilir?

Özgürlüğü kısıtlanmış insanın aç gibi, susuz gibi hareket etmesinin sebebi ne olabilir?

İçinde bulunduğumuz safhadan sonra, organizmanın protobiont safhasından, hücre safhasına geçip, unsurlarının rollerini daha net tahsis etmeye çalışacağını düşünüyorum. Ancak bu Cesur Yeni Dünya'nın bahsettiği şekilde belli insanların, diğer insanlar eliyle kontrol edilmesi şeklinde olmayabilir.

Örnek, savaşlar esnasında doğan çocukların daha çok erkek olması mesela. Organizma, cinsiyet dengesini koruduğu gibi, insan rollerinin dengesini de koruyabilir. Belki de koruyordur.

Malthus'tan beri ekonomistler sınırlı kaynakların, sınırsız büyüyen insan nüfusu karşısında tükenme riskinden bahsetti. Nüfusu sınırlamak için türlü çareler geliştirildi. Ancak bugün gelişmiş ülkelerde nüfus artmıyor, azalıyor. Bunun sebebi de, ortaya çıkan eğlencelerin çocuk sorumluluğu almak isteyenlerin sayısını hayli azaltmış olması. Çocuk sahibi olanlar da, sayısını kısıtlamayı tercih ediyor ve bu (artık bu düzenlemeden vazgeçen) Çin'deki nüfus kontrolü gibi kanuni yollardan değil, insanların kendi hayatları için yaptıkları basit tercihlerden kaynaklanıyor. Şimdi de *nüfus artsın* diye uğraşıyorlar ama onun da bireyleri teşvik etmeden yapmanın imkanı yok mesela.

Toplumların geleceği bireylerin tercihlerinden soyutlanamaz. Toplumun nereye gideceğini belirleyen, bireyin nereye gitmek istediği veyahut ikisi arasında bir yakınsama arıyoruz. Toplumu bir bütün halinde dönüştürmeye çalışanların,

bireyler için en iyisini de düşünmeleri lazım, yoksa insanlar zehir gibi mutsuzluk üretmeye başlıyor.

İnsanın nasıl mutlu olacağını da kendi mutluluğumuzu anlamaya çalışarak az çok bulabiliriz. Belki empati dediklerinin her din ve ahlakta kendine yer bulmasının sebebi de bu. İnsanlara sana davranılmasını istediğin gibi davranırsan, yaptıkların organizma için de en doğrusu oluyor.

Analojileri fazla ileriye götürmek iyi değil. Organizma analojisi de belki yeterinden fazla derinleşti. Belki onun sayesinde olmayan bir şeyler görüyorum.

Yine de Jung'un meşhur *kolektif şuur dışı* iddiasının, organizmanın *düşüncesi* olabileceğini sanıyorum. İnsanların, bütün dünya üzerinde paylaştığı bir *şuur* var, veyahut *şuurdışı*. Onu kontrol edemiyor, ancak teslim olabiliyorsun. Kontrol etmeye çalışırsan, hiç tahmin etmediğin, görmediğin, anlamadığın şekilde işler ters gitmeye başlıyor. Nazizm'de ve Komünizm'de olduğu gibi.

Organizmanın maksadını anlamaya çalışıp, ona teslim olursan senin için olacak ne varsa, o oluyor.

Bu tek başına insanlar için de, insanların oluşturduğu toplulukları için de geçerli. Belki vahiy ve ilham da bu cinsten, insana olması gereken yeri işaret ediyor. #

Rasyonellik ve Ölüm [Birey]

Ölümün sözkonusu olduğu yerde *en doğru tercihten* bahsetmek ne kadar zor. Ölüm tüm akıl yürütmelerin başına ve sonuna geldiğinde, hepsi *mantıklı* oluyor.

Öleceğiz o halde... diye başlayan cümlelerin sonunu, *fırsat varken hayatın tadını çıkaralım* diye de, *çocuklarıma miras bırakmak için çok para kazanmalıyım* diye de, *dünya hayatının zevklerine dalamayız* diye de, *zamanımızı ibadetle geçirmeliyiz* diye de, *çayımızı hakkıyla içelim* diye de, *ağaçlara iyi bakalım* diye de getirmek mümkün.

Ölümle, onun *sebebi olduğu* durumlar arasında kurulan ilgide bir mantık aramak boşuna, yani bu sözlerin hiçbirisi diğerlerinden daha *mantıklı* değil. Bu sebeple hayat *akıl yürütme* üzerine kurulu felsefelerin çizdiği kafese sığmıyor; ölüm tüm rasyonellik arayışını içine çeken bir girdap.

Rasyonellik, hayatın nasıl yaşanması gerektiği sorusuna verdiği cevapların mutlak olduğunu iddia ediyor. Önceki tüm cevaplayanlar gibi. # ## Self Help Yazısı [Birey]

İnsanların hayatla başa çıkma yollarına 20. yüzyılda eklendiğini sandığım bir *edebi tür* var. İngilizce'de *self help* diyorlar, Türkçe'de de sanırım bu tabir kullanılıyor veya **kişisel gelişim** (Hayalimde bir kitapçada gezdim ve bu tür kitapların bulunduğu rafın üstünde ne yazdığına baktım, *self-help* yazıyordu.)

Zamanında bunlardan biraz okumuşluğum var. Öğrendiğim şeyler de oldu. En azından hayatımdaki her durumu başkalarının suçlarının kurbanı olarak geçirme haline uzak durdum, zamanın değerini hatırladım vs. Ancak genelde insana bilmediği bir şey öğretmediklerini düşünürüm.

Ayrıca insana verdiği zararlar da var. *Anekdot* anlatıp, insanlara *gaz vermek*, onları *doğru düşünce* faaliyetine sevk etmiyor mesela. Doğru düşünce, bulunduğu ummanı ve nefsinin katresini, bunların ne kadar birbirine bağlı olduğunu ve nerede olursan ol, hakikatle muhatap olduğunu keşfetmekle olur, başkalarının hayatına dair dedikodu kabilinden bilgi kırıntılarından alınan ilhamla değil.

Zamanla tüm edebiyatın gerçekte bir nev'i *self help* olduğunu farkettim. Dini edebiyat da, dindışı edebiyat da, bilim de, felsefe de farklı derinliklerde insana nasıl yaşaması gerektiğini anlatan fikirler veriyor. Bildiğimiz *self help* bunların yanında hayli sığ. Sığlığının sebebi insan *modelinin*, *keyfine bak ve tüket* mer-tebesinde bir basitliğe inmiş olması.

Sonradan bunlara bir de tuhaf metafizik bir şeyler eklendi. *Evrene mesaj göndermek* diye laflar duydum, güya her istediğimiz gerçek olabiliyormuş. Neden bir akıllının da çıkıp *madem her şey kendi elimizde, yeni doğmuş ve henüz bir yere mesaj gönderecek vakti olmamış bebeklerin başına neden kötü şeyler geliyor?* diye sormuyor sanırım. (Bu soruya sanırım *ölen bebekler daha önceki hayatlarında başkalarını öldürdüğünden* diye bir cevap var ama *motive* olmak için reenkar-nasyona inanmam gerekiyorsa, *teşekkür ederim, ben almayayım.*) İnsanların bu üçüncü kalite Hindu/Budist çakması laflarla eğlenmesi tuhaf. Okuyacaksam Budizm'in kendisini okurum, *4 asil hakikat, 8 mertebeli yol* ilh.

İnsanın kaygısı, sıkıntısı, hayatında bulamadığı anlam bu kadar kolay, bir takım farazi *başarı yöntemleriyle* çözülecek kadar basit bir mesele değil. İnsanların bilim ve kültür namına ürettikleri her şey, bu *mesaj gönderiyorum ve oluyor* basitliğinin ötesine geçmek için. Yoksa, tamam, bir şeyler olduğunu kabul ediyoruz ancak *ne* olduğunu ve *nasıl* olduğunu görmek için *mesaj göndermek* yetmiyor. Mesajın dili, nasıl gönderilmesi gerektiği, zihnin ve kalbin halleri de bu işlerde önemli olmalı, değil mi?

Bir de bu kitaplarda, temel bazı doğruların üzerinde pek durulmuyor. İnsanların kendine yapacağı iyiliklerin başında kendine ve etrafına dürüst olmak gelir mesela, ancak bunun üzerinde duran *self help* kitabı görmedim. *Temel doğrular* üzerinden kitap yazıp da para kazanabileceğiniz konular değil, bunların kitapları çok eskiden yazılmış ve herkes ne olduğunu biliyor. Buradan da en iyi ihtimalle, eski kitapların nasıl tefsir edileceği, onlardaki güçlerin/tılsımların/sırların nasıl anlaşılacağı, onlardaki bazı sözleri (pek de ne dediğini anlamadan) söylersek nasıl *kurtulacağımızı* yazan kitaplar var. Bunlardan da başka çeşit *self help*.

Selfler bir çeşit, *help!* hakeza. ## Şımarıklık Yazısı [Birey]

Şımarıklığın kaynağı nedir? Düşünüp düşünüp iki netice bulabiliriz. Biri şımarıklığın tokluktan, biri de açlıktan olduğuna dair. Ben de (pek çokları gibi) ilkinden kaynaklandığını düşünürdüm. Ancak zaman içinde, aç insanların şı-

marmayışlarının iki yüzölçümünden ve tok insanların şımarık görünmesinin doyuramadıkları bir açıklıktan kaynaklanıyor *olabileceği* fikrine (de) ısınmaya başladım.

Açlık ve *tokluk* deyince, tabi, *neyin açlığı?* ve *neyin tokluğu?* diye sormamız gerekiyor. Belki de kimi insanların şımaracak imkan bulması, açıklıklarının maddi yollardan bastırılabilmesiyle alakalıdır. Belki tok görünenlerin asıl önemli vasfı, açıklıklarını doyuracak imkanın yokluğunu sezmeleriyle veyahüt içlerindeki açlığı doyurmaya kalktıklarında ödeyecekleri bedelin değmeyeceğini düşünmeleriyle alakalıdır.

Bir *insan modeli* çizmek isterim. Yaratılış itibarıyla insanın ihtiyaçları çok farklı ve bunların hepsine birden erişmesi imkansız. *Gerçekte ve hayallerinde tüm istediklerine erişmiş bir insan, şımarık olur mu?*

Şımarıklık diye bir şeyden bahsediyorsak, bir insanın *tüm istediklerine erişmesinin* de mümkün olmadığını söylemek zorundayız.

Mamafih insanların kimisi, hayatta tüm istediklerine eriştiklerini ve her şeyden memnun olduklarını söylüyor. Bu insanların imkanları onların istediği her şeye erişmesini mi sağlamış? Yoksa onlar isteklerini şekillendirmeyi mi öğrenmiş? İmkanlarını arzularına göre değil, arzularını imkanlarına göre şekillendirmeyi.

Arzularını imkanlarına göre şekillendirmenin şımarıklığın zıddı *olduğundan* o kadar da emin değilim. İnsanlar isteklerini imkanlarına göre şekillendirmeyi zamanla öğrenebilir, ancak imkanlar sabit değil, onlar da değişiyor ve onlar değiştikçe *şımarıklık* da değişir. Yarın imkan bulunca azacak adamın, bugün hayatta her istediğine kavuştuğunu iddia etmesi nedir?

Kafamda parası yokken hayli mazbut yaşayan, para kazanınca her tür işrete heves eden bir *insan modeli* var. Bu modelin nadirattan olmadığını, ancak insanların *tok numarası* yapmayı öğrendiği için nadirattan görüldüğünü düşünüyorum. Bir de, bazılarımız, evet, maddiyatla sapıtmayacak durumda ancak *maneviyatın* şımarıklığına kapılmak mümkün. Açlığını maddi yollardan doyuramayacağını keşfeden insanın, kendini *iyi hissetmek* için sarıldıkları ne olacak?

Sosyal Marwinizm [Birey]

Sosyal Darwinizm’le alakalı bir bölüm okudum dün *Modern Mind’dan*. Batı adamının kendini daha yüksekte görmesine önemli bir ahlakî zemin hazırlamış. *Daha başarılı=daha iyi* şeklinde bir kabul yapınca, bunu milletlere uygulamak da *normal* hale geliyor. Irkların oluşmakta olan türler olduğunu iddia eden mi ararsın, engelli ve delilerin öldürülmesi gerektiğini yayarı mı? Nietzsche’nin *Übermensch*’i de böyle bir ortamda okunduğunda anlamına kavuşuyor. (Kendisi çok *übermensch* olduğu için frenginin erken aşamalarında *kafa bozukluğunun* yazdıklarına aksettiği iddia ediliyor. Sonraki aşamalarda, malumdur, kendinin Kayser olduğunu ve Bismarck’ın onu hapsedtiğini iddia eder hale gelmiş. Belki adam atın boynuna sarılmadan önce de deliydi de, insanlar *dahiliğine* veriyordu.)

Neyse de, bu fikirler, zımnen hala geçerli. Artık bu kadar kolay telaffuz

edilmiyor, çünkü Darwin doğrudan üremeyeyle bir bağ kurmuş, *ortama* uygun türlerin nüfusunun artacağını söylemişti. Buradan bakınca, Sosyal Darwinizm'in de Çinliler ve Hintlilere meftun olması gerek, *Beyaz Adam'a* değil. Bununla beraber *Sosyal Darwinizm sosyal genlerle alakalıdır* dersiniz, evet, genetik olarak herhangi bir milletten olduğu halde, insanların pek çoğu Batı adamı gibi yaşamayı tercih ettiğine göre, *ortama en uygun hayat biçiminin daha çok yayılacağı* gibi bir fikir üretebilirsiniz. Sosyal genlere, İngilizce *gene* (gen) gibi dursun diye *memes* (mîm) diyorlar. (Sanırım Dawkins'in uydurduğu bir kelime bu.) Ayrıca *Genetics* gibi duran bir de *Memetics* var.

Velakin genler kadar rahat formalize edilen, baskın, çekinik, yeşil bezelye deneyleri yapmaya imkan veren bir yapı olmadığı için, Sosyal *Bilim* dedikleri ve çoğu *anlamlı gibi duran anlamsızlık* diyebileceğimiz bütünün akıbetine düşer. Sosyal gen kavramı da, diğer pek çokları gibi, o kadar esnek ki, her şeyi açıklıyor ve bu sebeple hiçbir şeyi açıklamıyor. İnsanların birbirine benzemeye çalışan *hayvanlar* olduğunu biliyoruz, ancak bunun *nasıl* olduğu ve neyin moda olup, neyin olmayacağı, hangi filmin tutup, hangisinin tutmayacağı, hangi fikirlerin yüzyıl sonrasına kalıp, hangisinin unutulacağı konusunda hiçbir tahmin yapamıyoruz. Dünya tarihi çok avantajlı gibi durup, elli yıl sonra unutulmuş veya yazarlarından sonra küllerinden doğan fikirlerle dolu. Eğer hangi sosyal genin yaşayacağını tahmin edemiyorsanız, geriye bakıp hikaye yazmak için böyle kavramlar kullanmaya da gerek yok. ## Tartışmayı Kaybetmek [Birey]

İnternet bir *confirmation bias* cenneti. İnsanlar kendileri gibi düşünenleri takip edip, bu düşüncelerin mümkün tek düşünce olduğuna ve kendileri gibi düşünenlerin, *aptallığına* hükmederek *düşünüyor*.

90'ların ortalarından beri İnternet'te, mail listelerinden forumlara ve şimdilerde twitter'a pek çok *tartışma* takip ettim. Bazılarına dahlim de vaki. Ancak genel olarak ne kendi fikrimde, ne başkalarının fikrinde önemli bir değişiklik gördüm. İnsanların *konuşarak* anlaştığını söyleyen güzel bir hayal kuruyormuş.

Brain Pickings'de okuduğum bir yazı bana bunları yeniden hatırlattı. İnsanların susması, ikna olması anlamına gelmiyor; bütün tartışmalar bir şekilde bitiyor, hepimizin dinlememek için bahanesi var. Kimse kimsenin nöronlarına doğrudan fikir enjekte edemiyor ve hepimiz, insan olmanın getirdiği verimsiz eşitliği aşamıyoruz. Aramızda, aynı güçsüzlüğün getirdiği, zihinlerimizin yalıtılmış olmasının verdiği bu *ayrılık* yaşadığı sürece bu sürtüşme devam edecek.

Savaşlar bir tarafın üstünlüğüyle bittiğinde, kaybedenler için dahi yeni bir şeylerin başlangıcı olur. *Fikir savaşları* bitmediği için kimse yeni bir şey başlatabiliyor. Fikir savaşlarını kimse kaybetmiyor ve bu sebeple kimse kazanmıyor. Hepimiz bir takım farklı değişkenlerin yarattığı durumlarda haklıyız, *gerçek* onu kabul ettiğimiz kadar canımızı acıtıyor ve eğer bir şekilde kaçma imkanımız varsa, anlam şehrimizin dar sokaklarında ona hiç rastlamadan ömür boyu dolaşabiliyoruz.

İnsan olmanın öğrenilecek taraflarından biri, belki en zoru, sözümüzün başkasının sözünden önde bir farkı olmadığıdır. İnsanlar kimliğimize bakarak

serdettiğimize değer verebilir, sözümüzü lehlerine kullanabilir veya görmezden gelebilir, ancak sözün kendisinde, diğer sözlerden ayırt edecek bir *kalite farkı* bulunmaz. Gerçek bilgi ve gerçek söz, üzerinde *bu gerçektir* etiketiyle gelmez. Bu kaliteyi ona veren, muhatabın, anlayanın, anlamaya çalışanın zihnidir. O sebeple, sadece söz ve kelam yoluyla yaşamaya çalışan fikirler, tutunacak bir toplum yapısı bulamadıkları sürece, eğlenceden başka bir mana içermez.

Sözlerin eşitliğini görmenin, insanı terbiye eden ve *sözünün eri* olmaya zorlayan bir tarafı var. *Söylediklerinle değil, yaptıklarınla anılıyorsun* velev ki yaptıklarının arasında *güzel söz* de ola. Güzel söze güzelliği veren de başkalarının o sözden anlayıp, ortaya koyduğu fiiller. Yoksa sözün kendi kendine güzel olma, çirkin olma becerisi bulunmaz.

Bir şekilde fiile ve dünyaya bağlanmayan sözün herhangi bir değeri olduğunu düşünmem. O sebeple Internet tartışmaları ve fikir teatilerinin değeri de, beni (veya başkalarını) daha iyi insan yapma ihtimali kadar. Bu ihtimali görmediğim yerde konuşmayı bırakıp, tartışmayı *kaybetmeyi* seçmeye çalışırım. Bir tartışmayı kaybetmenin getirdiği nefis terbiyesi, kazanmanın getirdiği *öğretmenlikten* daha önemli geliyor. Varsın senin dediğin olsun, önümdeki saatimi daha iyi geçireyim de.

Yazıyı buraya kadar yazıp, düzeltme sırasına bıraktıktan sonra New Yorker'da *aşı* konusunda bir yazı okudum. İnsanlara sunulan *gerçeklerin*, *çocukların aşılınması* konusundaki fikirlerinde ne kadar değişiklik yaptığıyla ilgili bir çalışma varmış.

Bizde ne kadar geçerli bilmiyorum, hiç böyle bir şey okumadım ancak Amerika'da kimi aileler, otizme yol açtığı gerekçesiyle çocuklarının aşılınmasını istemiyormuş. Bir tıbbî çalışmada, denekler dört gruba ayrılmış ve birinci gruba, aşılardan otizmle alakası olmadığını gösteren broşürler, ikinci gruba aşının koruduğu hastalıkların tehlikeleri, üçüncü gruba aşılınmadığı için hasta olan çocukların hikayeleri ve fotoğrafları gönderilmiş. Dördüncü gruba, kontrol grubu olduğu için hiçbir şey göndermemişler.

Hangi taktiğin aşığı ikna konusunda daha etkili olduğunu bulmaya çalışıyorlarmış ve bulmuşlar: **Hiçbiri**

İnsanlar, kafalarında kurdukları hikayeye aksi gerçeklerle karşılaştıklarında dahi, hikayede değişiklik yapmıyorlarmış. Hatta bilimsel gerçek sununca, *geri tepme etkisi* denen bir problem ortaya çıkıyor ve *bu insan beni ikna etmeye bu kadar uğraşıyorsa, kesin komploya dahildir* gibi bir düşünceye sebep oluyormuş.

Aşıyla otizm arasında bir bağ olduğunu düşünen ailelerin fikrinde değişiklik yapan bir yöntem bilmediklerini itiraf ediyorlar.

İnsanların bir konudaki fikirlerini değiştirme *oranı*, o konunun yaşayışlarına doğrudan etkisiyle mütenasip. Falanca gök cisminin özellikleri konusunda yanılan bir adamı düzelttiğinizde, size teşekkür edip, o konudaki fikrini

değiştirebiliyor ancak aynı insan, hayatına dair bir gerçek sunduğunuzda, o kadar da kolay ikna edilemiyor.

Bilimin hayata dair söylediklerinde karşılaştığı dirençle, hayattan tamamen uzak konularda karşılaştığı direnç çok farklı. Aşı konusu böyle, Evrim diye bir şey var, hakeza, sigara nam zıkkımın zararlarını *bilen* ancak bir türlü bırakamayan insanlar da benzer.

Neden böyle olduğunu çözdüğümüzde, belki insan zihninin nasıl çalıştığını da çözeceğiz. Ancak o zaman, bu inanç/düşünce/hikayelerin dışarıdan müdahaleyle değiştirilmesinin ahlakiliği meselesi ortaya çıkacak. Halihazırda da insanlara *candarma zoruyla* aşı yaptırtmak mümkün, ancak bunu ahlakî bulmuyorlar. (Ben emin değilim.) Bir gün bir düğmeye basıp bütün beyinleri aynı dalga boyuna getirmeye (ve tartışmaları çözümlmeye) yarayan bir alet üretilse, bunu kullanmak kimin elinde olacak? Bu güç dünyayı ne hale getirecek?

Bu yazdıklarımın politik anlamı konusunda da bir iki kelam edecektim ama nasılsa kimsenin fikri değişmeyeceğine göre, uğraşmaya gerek yok.

Tevazu [Birey]

Bir çocuğun *kibri* eğlendiricidir. Kibirden rahatsız olmamız için, kibirli bulduğumuz insanın bizden fazlası olduğunu düşünmemiz lazım. Birinin kibrinden şikayet eden, onda özenilecek bir şeyler buluyordur, onda sahip olmadığı bir şeyler vardır, onun onayına ihtiyacı vardır, ilh.

Başkasındaki tevazuun nefse hoş gelmesi de, hissettiğimiz eksikliği kafamıza vurmayaşındandır. Zenginliğini gizleyenden hoşlanırsınız, çünkü fakirliğimizi dert ediyordunuz, sosyal kudretini gizleyenden hoşlanırsınız, çünkü zayıflığımızı dert ediyordunuz, ibadetini gizleyenden hoşlanırsınız, çünkü ibadet edemiyor olmayı dert ediyordunuz, bilgisini gizleyenden hoşlanırsınız, çünkü cehaletimizi dert ediyordunuz.

Tabiat olarak *tevazuya* daha yakınım, çünkü kendini ortaya çıkarmak daha zor geliyor, insanların gözü önünde olmak. Ancak bunun ahlaken en doğru yol olduğu konusundaki şüphelerim derinleşiyor. Kibir ve tevazu, kolay ayrılabilir uçlar değil.

Ortaya çıkması için iki kişinin gerektiği bütün durumlar gibi tarifi zor iki başlık bunlar. Tevazuyu kendine ve başkalarına dürüstlük olarak görmek eğilimindeyim, o sebeple sahte tevazu gösteren insanları, etrafındakilerden daha iyi olduğunu düşündüğü halde, bildiği halde, tevazu olmuş olsun diye tevazu yapamı mütevazı görmüyorum.

Aynı şekilde kendiyle ilgili dürüst fikrini, *ben falanca konuda iyiyimdir* diye açıklayabilen insan bana kibirli gelmiyor. Herkes bir şeylerde iyi olabilir. Bunu düşündükçe dünyanın adaletsizliğini hatırlamıyorum. Önemli olan bu sözün içeriği, altı ne kadar doldurulabilir, söyleyen insan hangi saikle bunu söylüyor?

Gösteriş de, sahte tevazu da kendine ve başkalarına dürüst olmamaktan kaynaklı. Maksadımız insan avcılığı olduğunda, tevazuun kibirle benzer sonuçlar vermesi ne kadar tuhaf.

Mücadele Ekseni [Kavga]

İnsanın düşmanını sevmesi gerekir, çünkü ona muhtaçtır diyordu bugün adamın biri. Araba dinlediğim *İngilizce vaazlardan* bir söz.

Son iki üç gündür düşmanlıkla alakalı şeyler geliyor önüme.

Eski komşuyla normal şartlar altında umurumda olmayacak bir mesele vardı. *Ben bu işi kendi bildiğim usulle çözerim ve sırtınıza post bağlayıp gezin* gibi tuhaf sözler yüzünden düşmanlığa döndü. (Ve görünen o ki *savaşı* kazandık.) Kendimde izlediğim mücadele arzusunu murakabe ederken, aslında mutsuzluğun önemli bir sebebinin insanın *kazanabileceğine inandığı* mücadelelerden uzak kalması olduğunu farkettim. Belki kadınlar için durum farklıdır ancak erkeklerin hemen her zaman birleriyle rekabet etmesi, yenmesi veya yenilmesi gerekiyor olabilir. Mutluluk tek başına gerçekleşemiyordur, belki de.

Bugün Watts, sanırım *sevgi* ile alakalı konuşurken böyle bir söz söyledi. İncil'in *düşmanınızı sevin* tavsiyesinden, gerçekte ona muhtaç olmakla alakalı olduğuna dair bir tefsir.

Doğru büyüklükte bir kavga bulmak zor. İnsanı cezbedecek ancak bir yandan da umutsuzluğa sevmetmeyecek kavgalar. Ne *karın ağrısı* gibi sıkıcı, ne yeldeğir-menleri gibi anlamsız.

Modern toplum, insanın mücadele ihtiyacını futbol taraftarlığı gibi yöntemlerle çözmeye çalışıyor ancak içinde bulunduğumuz sıkıntıdan, pek başarılı olmadığını anlayabiliyoruz. En azından benim için anlamlı *kavgalar* değil bunlar. (Oğlum maç seyreden baba görsün diye geçen Dünya Kupası finalini başından sonuna seyredeyim dedim ve yarabbi, ne kadar sıkıcı bir şey, acıdım zamanımı bununla geçirenlere.) İnsanın bilfiil spor yaptığı durumlar güzel, spor, onu yapanlar için anlamlı bir rekabet ancak seyredenler açısından tuhaf bir durum.

İnsanların mal mülk gösteriş merakları da mücadele boşluğundan kaynaklanıyor. *Falancanın şusu var, bizim daha iyisi olsun* en önemli para harcama sebeplerinden biri. Modern toplum tabii ki, bunu da destekliyor. Para harcama bir rekabet cihazı haline geldiğinde, insanlara da *kazanmaları* mümkün olmayan bir kavga sunuyorsun. Daha doğrusu kazanan, bu parayı *harcatan* taraf oluyor, hangi marka ve şirket kendisinin daha *güçlü* ve *güzel* olduğuna ikna ederse, insanlar da bu gösteriş rekabetini kazanmak için ona para yatırıyor. Ancak bunun sonu yok, çünkü *daha iyi* ve *daha yeni* her zaman mümkün ve insan para har-cayarak bu mücadeleyi kazanamaz.

Derdimizin daha güzel kavgalar olması gerekir. *Üstünlük takvadadır*'ı böyle anlıyorum. Medeniyetler insanları hangi eksen üzerinde mücadeleye sokarsa,

o eksen üzerinde yükselir. Müslümanın maddi medeniyet eksenindeki kavgayı kazanarak müslüman kalması nasıl mümkün olabilir?

İlham ve Yazar

Bunu Risale-i Nur'da, yazarın değil, kitabın kendisi için *bizatihi zamanın kutbu* denildiğini okuduğumda düşündüm. Büyük eser olma *gayretinde* olanın, yazarından bağımsız bir kişiliğe bürünmesi şart görünüyor. Homeros'un ilham perisi *Muse'lere* atıfta bulunduğu gibi, dini eserlerin bilhassa *kriptik* olmayı seven kimisi Allah'ın ilhamına atıfta bulunuyor.

Buna *olur* veya *olmaz* diyebilecek değilim. Ancak *kendi eliyle yazdığını, bu Allah katındandır diyerek az bir ücrete satan* kimselerden olma riski varsa, yazdığının yükünü omzunda taşımanın daha doğru olduğunu düşünüyorum. Yazdığı kitaba *Allah'ın ilhamıyla yazılmıştır* demek ve bu sayede itibar aramak, trafik polisi kırmızı ıktan çevirdiğinde *ben başbakanın oğluyum* demeye benziyor. Başbakanın oğlu olmayı hakeden adamın zaten kırmızı ıktta geçmeyeceğine, geçerse de bu yaptığının böyle bir itibarı olmayan kimseden bir farkı olmadığına inanıyorum. Edep sahibi kişi, yanlış yaptığında *ben falancanın oğluyum* demek yerine, hatasının faturasını yüklenelidir. O sebeple *ilham* varmış, yokmuş; metni ve yazarı incelerken gerçek bir fark yaratmaz. İnsan ilahi ilhamla yazsa da, bu ilhamdan başkalarına bahsetmesi şart değildir.

Vahiyle ilhamın arasındaki fark da bu olmalıdır. Vahiy kendisinden bahsedilmesini şart koşar. Bunun için de kişiye *Cibril-i Emin* vasıtasıyla, reddedemeyeceği bir şekilde geliyor olmalıdır. Kitab-ı Mecid'in *ben ilhamla yazıldım* değil, *ben Allah'ın sözüyüm* demesinde de bu fark vardır. Kitap, bir yazarın arada ilhamla yazdığı değil, kendisine geleni etrafına *okuduğu* bir kitaptır.

Yeri gelmişken ilk ayet *oku, eline birkaç kitap al da oku* değil, *etrafına bunları oku* anlamına gelir ama ne hikmetse ayetten bahsedenlerin çoğu *Kur'an'dan başka her şeyi oku* demeye getirirler.

Şahsen, ilhamlı kitapların hiçbirinde aklıma gem vuracak bir değer görmedim. Faydalanmış olabilirim, yine de bunun sınırlı olduğunu da biliyorum; Kitab'a bakıp secde eden başım, bu kitaplara bakıp *hmm, olabilir ama olmayabilir* de diyor sadece.